

Rakowski, Witold

Odległość i kierunki przemieszczeń ludności do strefy podmiejskiej Warszawy

Rocznik Mazowiecki 11, 143-156

1999

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Witold Rakowski

Odległość i kierunki przemieszczeń ludności do strefy podmiejskiej Warszawy

Wstęp

Opracowanie niniejsze nawiązuje do mojego artykułu zamieszczonego w X tomie „Rocznika Mazowieckiego”. Opiera się więc na tych samych materiałach ankietowych i dotyczy okresu forsowania intensywnej industrializacji kraju. W zdecydowanej większości prac, dotyczących migracji ludności, analizuje się kierunki przemieszczeń między województwami lub w przypadku miast w podziale: wieś, miasto.

W niniejszym opracowaniu posługuję się odległością przemieszczeń w sensie fizycznym. To znaczy, interesuje mnie dystans, jaki pokonała osoba migrująca pomiędzy miejscem poprzedniego zamieszkania a miejscowością (miastem, wsią) docelową, do której się przemieszczała. Takie podejście pozwala na odróżnienie migracji czysto lokalnych od migracji regionalnych i ponadregionalnych.

Ponadto omawiam współzależności, jakie zachodzą między cechami migrantów a częstotliwością i odległością przemieszczeń.

Odległość przemieszczeń

Jedną z głównych przeszkód pośrednich, jaką musi pokonać osoba migrująca, jest przebycie odległości pomiędzy miejscem poprzedniego zamieszkania, a miejscem obecnego zamieszkania. Pokonanie tej odległości wymaga bowiem pewnych nakładów, które są mniej więcej proporcjonalne do odległości.

Strukturę badanej populacji migrantów z punktu widzenia odległości przemieszczeń (w km) obrazuje tab. 1. Przyjmuję dla uproszczenia analizy, że odległość krótka, to przemieszczenia do 30 km, odległość średnia — 31-100 km, odległość duża — 101-500 km, a powyżej 500 km — bardzo duża. Otóż, przeszło połowa respondentów (54,8%) przeniosła się na krótkie odległości, przy czym największy odsetek badanych pokonał odległości mniejsze niż 5 km. Z kolei na średnie odległości przeniosło się tylko 19,5% badanych osób, a nieco więcej na duże odległości (24,5%). Natomiast migracje przekraczające 500 km nie miały prawie żadnego znaczenia (1,2%). Możemy więc stwierdzić, że przeszło połowa prze-

mieszkań miała lokalny charakter i odbywała się w badanym przez nas rejonie, reszta zaś miała szerszy zasięg i obejmowała napływ z innych obszarów kraju.

Tabela 1. Odległości przemieszczeń respondentów w 1977 r. do poszczególnych miast i gmin w %

Odległość przemie- szczeń (w km)	Struktura migrantów według przebytej odległości								Razem
	miasta			gminy					
	Prusz- ków	Brwi- nów	Serock	Se- rock	Nie- poręt	Jab- łonna	Skrze- szew	Pomie- chówek	
do 5	16,0	23,4	38,6	22,9	12,6	15,4	19,3	26,2	20,7
6-10	12,6	18,1	11,0	8,5	15,2	5,1	17,5	20,7	13,4
11-20	21,4	8,8	13,1	14,1	5,0	10,8	13,0	13,1	12,8
21-30	3,9	15,8	3,4	9,5	11,9	7,1	6,3	7,6	7,9
31-40	1,0	1,2	6,9	6,5	6,3	3,5	6,1	8,3	5,0
41-50	1,9	2,3	2,1	5,0	3,1	5,9	4,5	6,2	4,1
51-70	2,9	2,3	2,8	4,5	3,8	15,7	4,0	2,1	5,2
71-100	8,3	3,5	3,4	4,5	7,5	5,1	5,6	2,1	5,2
101-150	6,8	3,5	6,9	4,5	5,7	6,7	8,5	1,4	5,9
151-200	3,9	1,8	2,1	3,0	4,4	3,1	2,9	2,1	2,9
201-300	7,3	7,6	4,1	7,0	11,9	10,6	6,3	2,1	7,3
301-400	5,8	7,6	4,8	4,5	6,9	3,9	2,6	4,1	4,7
401-500	7,3	1,8	0,8	4,5	5,7	4,3	2,4	3,4	3,7
501-700	0,5	2,3	—	1,0	—	1,6	0,5	0,6	0,8
701 i więcej	0,4	—	—	—	—	1,2	0,5	—	0,4
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

W rozbiciu na poszczególne miasta i gminy sytuacja jest bardziej złożona. Otóż zdecydowanie najkrótsze odległości przebyli respondenci migrujący do Serocka, gdyż aż 66% przeniosło się nie dalej niż 30 km (z czego większość do 5 km), natomiast nie było przemieszczeń z bardzo dużych odległości. Podobna sytuacja wystąpiła w gminie Pomiechówek, gdzie przeszło 2/3 respondentów pokonało dystans mniejszy niż 30 km (z czego blisko połowa do 5 km). Różnica w przemieszczeniach do Serocka i gminy Pomiechówek polegała jedynie na tym, że do Serocka przybyło więcej migrantów z odległości dużych, a do gminy Pomiechówek z odległości średnich. Najdłuższe odległości pokonali migranci przenoszący się do Pruszkowa oraz gmin Jabłonna i Nieporęt. W Pruszkowie i w obu gminach bardzo istotną rolę odgrywały przemieszczenia na duże odległości. Natomiast gdy chodzi o migracje na średnie odległości, to były one istotne tylko w gminie Jabłonna. Zwróćmy jeszcze uwagę na fakt, że przeszło połowa badanych w wypadku Pruszkowa, a prawie 2/3 w wypadku Brwinowa i Serocka, to migranci przybyli z krótkich odległości.

Ogólnie możemy stwierdzić, że poza gminami Nieporęt i Jabłonna, dokąd przemieszczali się migranci z większych odległości, do pozostałych gmin napływ był z mniejszych odległości. Gmina Jabłonna, leżąc w bezpośrednim sąsiedz-

twie Warszawy, przyciągała ludność z różnych rejonów kraju, a bardzo często była to ludność, której nie udało się zamieszkać w stolicy i uzyskać tam zameldowania. Również gmina Nieporęt, mająca w znacznym stopniu nierolniczy charakter i położona blisko Warszawy, miała większy zasięg oddziaływania i przyciągała więcej ludności niż pozostałe badane gminy. Z kolei mały zasięg napływu do Serocka świadczy o jego niewielkiej atrakcyjności osiedleńczej i oddziaływaniu w skali lokalnej. Natomiast, gdy chodzi o Brwinów, a jeszcze bardziej Pruszków, to miasta te były atrakcyjne osiedleńczo nie tylko dla ludności zamieszkałej najbliższej, ale również w innych województwach¹.

Spostrzeżenia, które nasunęły się w trakcie analizy odległości przemieszczeń respondentów do badanych miejsc zamieszkania, warto uzupełnić oceną odległości pokonanych przez migrantów, gdy opuszczali oni dom rodzinny. Chodzi tu o ustalenie czy respondenci pokonywali większe odległości, przenosząc się z domów rodzinnych, czy też migrując do ówczesnych miejsc zamieszkania nie z domu rodzinnego. Otóż respondenci zamieszkali ówczesnie w Brwinowie i Pruszkowie pokonali dużo większe odległości, opuszczając domy rodzinne, aniżeli przenosząc się do tych miast skądinąd. W Serocku oraz we wszystkich gminach (z wyjątkiem gminy Jabłonna) zarysowała się podobna, aczkolwiek słaba, tendencja. Tylko w gminie Nieporęt widać wyraźniej, że odsetek respondentów pokonujących odległości powyżej 100 km był wyższy o 10 punktów wśród opuszczających domy rodzinne, niż wśród przybywających do badanej gminy. Odwrotna sytuacja wystąpiła w gminie Jabłonna, dokąd przybywający migranci pokonali dłuższe odległości od tych, którzy przybyli, wyjeżdżając z rodzinnych stron do wcześniejszych miejsc stałego pobytu.

Istotne jest porównanie miejsc ówczesnego zamieszkania respondentów z miejscami ich poprzedniego zamieszkania z punktu widzenia charakteru jednostki osadniczej (miasto, wieś), a w grupie miast, z uwzględnieniem ich wielkości. Przeszło połowa respondentów przenieśli się ze wsi (blisko 52%), a 42% z miast różnej wielkości. Resztę stanowili ci, którzy przenieśli się w ramach tej samej miejscowości oraz migranci z zagranicy. Jeśli chodzi o respondentów, przenoszących się ze wsi, to najmniej przybyło ich do Brwinowa, następnie do gminy Nieporęt i pozostałych miast. Do Pruszkowa i Brwinowa oraz gminy Nieporęt blisko 30% ogółu badanych napłynęło z miast małych (do 20 tys. mieszkańców) i ok. 12-14% z miast rzędu 20-50 tys. W Serocku aż 30% respondentów przenieśli się w obrębie tego miasta. Tłumaczy to w pewnym stopniu stwierdzony wcześniej fakt pokonywania przez osoby migrujące krótszych odległości w porównaniu z innymi badanymi miastami czy gminami. W gminie Jabłonna, dokąd przybyło ze wsi przeszło 53% migrantów, z miast dużych przybyło 17%.

¹ Por. W. Rakowski, K. Kuciński, *Przestrzenne zróżnicowanie ciężarów migracyjnych ludności regionu warszawskiego*, „Monografie i opracowania” 1976, nr 53, s. 65 i nn.

Oddalenie respondentów od rodziny

Opuszczając domy rodzinne, respondenci najczęściej oddalają się od swoich rodzin i powinowatych, czasami jednak mogą się przybliżać. Może też wystąpić inna sytuacja, gdy rodzina respondenta podąża w ślad za nim (rodzice przenoszą się do dzieci, rodzeństwo podąża za sobą).

W badaniach uchwycono ówczesne oddalenie respondentów od ich najbliższej rodziny, tj. rodziców, braci, sióstr i dzieci. Najbliżej respondentów zamieszkiwały ich dzieci², a następnie rodzice. W odległości nie większej niż 30 km mieszkało 55% dzieci respondentów i nieco mniej rodziców (ok. 49%). W odległości 31-100 km mieszkało mniej więcej tyle samo jednych, co drugich. Natomiast w odległości większej niż 100 km zamieszkiwało tylko 22% dzieci respondentów i 28% rodziców. Mniej korzystnie przedstawiała się sytuacja, jeśli chodzi o odległości zamieszkania braci i sióstr respondentów. W odległości większej niż 100 km mieszkało 33% braci i tyleż sióstr, w odległości zaś do 30 km nieco więcej sióstr aniżeli braci.

Oddalenie respondentów od rodziców w podziale na miasta i gminy jest bardzo zróżnicowane (tab. 2). Najbliżej rodziców zamieszkiwali migranci w gminie Pomiechówek, gdyż blisko 2/3 w odległości nie przekraczającej 30 km i tylko niewiele ponad 14% dalej niż 100 km. Natomiast najbardziej oddaleni byli respondenci w gminie Nieporęt, gdzie tylko 1/3 mieszkała w odległości do 30 km i blisko 43% większej niż 100 km. Nieco mniej oddaleni od swoich rodziców byli respondenci w Pruszkowie i w gminie Jabłonna (odpowiednio 34% i 30% zamieszkałych w odległości przekraczającej 100 km). Porównując oddalenie od rodziców z odległością przemieszczenia się respondentów do obecnego miejsca zamieszkania, zauważamy pewną prawidłowość, która jest wyraźna we wszystkich badanych gminach (poza gminą Nieporęt). Otóż oddalenie od rodziców niewiele odbiega od odległości przebytej przez respondentów przenoszących się do tych gmin. Może to być spowodowane tym, że migracja do obecnego miejsca zamieszkania dla większości jest równoznaczna z opuszczeniem rodziców. Jeśli chodzi o miasto i gminę Nieporęt, to rodzice zamieszkali dalej, aniżeli wynosiła odległość ostatniego przemieszczenia respondentów.

Stwierdzono wcześniej, że najbliżej respondentów zamieszkiwały ich dzieci. Mam tu na myśli tylko te dzieci, które nie mieszkały razem z rodzicami. Najbliżej rodziców zamieszkiwały dzieci tych respondentów, którzy przybyli do Pruszkowa, Brwinowa oraz gmin Jabłonna, Skrzyszew i Nieporęt (tab. 3). Otóż 70-75% dzieci przebywało nie dalej niż 30 km od domu rodzinnego. Łatwo zauważyć, że większość tych dzieci mieszkała w Warszawie. W większym oddaleniu mieszkały dzieci respondentów z Serocka oraz z gmin Serock i Pomiechówek. Na podstawie oddalenia od rodziców możemy ustalić, że i tu znaczny ich odsetek przeniósł się do Warszawy lub w jej pobliże.

² Przy ustalaniu oddalenia członków rodziny nie brano pod uwagę tych osób, które mieszkały razem z respondentem (za 100% przyjęto zamieszkałych oddzielnie).

Tabela 2. Odległość zamieszkania respondentów od rodziców w 1977 r.

Odległość zamieszkania od rodziców (w km)	Struktura % oddalenia zamieszkałych w:							
	miastach			gminach				
	Pruszków	Brwinów	Serock	Serock	Nieporęt	Jabłonna	Skrzeszew	Pomiechówek
do 5	8,8	19,5	22,2	17,1	9,9	11,1	20,6	26,6
6-10	12,2	9,1	7,9	11,6	10,9	6,7	15,2	16,9
11-20	13,8	5,2	14,3	16,3	5,0	11,9	10,4	16,9
21-30	2,4	19,5	11,1	8,5	6,9	10,4	7,1	4,8
31-40	4,1	5,2	11,1	11,6	4,0	4,4	4,8	3,6
41-50	3,3	1,3	—	4,7	4,0	7,4	4,8	2,4
51-70	8,9	3,9	4,8	3,1	7,9	18,3	5,2	9,6
71-100	12,2	6,5	9,5	3,9	8,9	5,2	5,9	4,8
101-150	10,6	9,1	9,5	4,7	5,9	8,9	12,6	2,4
151-200	33	6,5	1,6	4,7	6,9	4,4	2,6	6,0
201-300	11,4	3,9	3,2	7,0	12,9	8,1	6,7	1,2
301-400	5,7	3,9	3,2	4,7	6,9	5,2	2,2	3,6
401-500	3,3	5,2	—	1,6	8,9	3,0	1,9	—
501-700	—	1,3	—	0,5	1,0	—	—	1,2
701 i więcej	—	—	1,6	—	—	—	—	—

Jeśli chodzi o odległość zamieszkania braci i siostr od respondentów, to sytuacja kształtuje się dość podobnie (tab. 4 i 5). Najmniejsza odległość dzieliła respondentów od braci w gminie Pomiechówek, gdzie ponad połowa braci mieszkała nie dalej niż 30 km. Dość blisko swoich braci mieszkali respondenci w gminach Skrzeszew i Serock oraz w Brwinowie. Z kolei najbardziej oddalili się od braci migranci w gminach Nieporęt i Jabłonna, a następnie w Pruszkowie. Nie ma większych różnic, gdy chodzi o oddalenie respondentów od sióstr (tab. 5). Porównując odległość zamieszkania rodzeństwa z odległością przemieszczania się respondentów do obecnych miejsc zamieszkania, dostrzegamy podobne prawidłowości, jak w przypadku oddalenia rodziców. Oznacza to, że oddalenie rodzeństwa od respondentów było większe od odległości przebytej do obecnych miejsc zamieszkania, tylko w badanych miastach i gminie Nieporęt, zaś w pozostałych nie było większych różnic.

Miejsce zamieszkania może być zmieniane zarówno przez respondenta, jak i przez jego rodzinę. W związku z taką sytuacją obraz rzeczywistości jest bardziej skomplikowany i trudniej było ocenić, czy respondent oddalał się od rodziny, czy rodzina od niego, czy też się przybliżał, itp. Ponieważ miejsce urodzenia respondenta było pierwszym miejscem jego pobytu stałego ważne było ustalenie, czy było to miejsce ówczesnego zamieszkania jego rodziców i rodzeństwa. Przy przewadze odpowiedzi pozytywnych „tak” świadczyłoby o małej ruchliwości przestrzennej rodziny respondenta, przy przewadze zaś negatywnych „nie”, o większej.

Tabela 3. Odległość zamieszkania respondentów od swoich dzieci w 1977 r.

Odległość zamieszkania (w km)	Struktura % oddalenia zamieszkałych w:							
	miastach			gminach				
	Pruszków	Brwinów	Se-rock	Se-rock	Nieporęt	Jabłonna	Skrzeszew	Pomiechówek
do 5	25,0	15,8	4,8	9,3	4,2	27,8	12,5	17,6
6-10	3,1	8,8	7,1	2,3	25,0	11,5	28,2	3,9
11-20	43,8	3,5	7,1	9,3	4,2	26,2	12,8	2,0
21-30	3,1	42,1	—	20,9	37,4	4,9	18,3	3,9
31-40	—	—	52,4	20,9	8,3	3,3	2,6	13,7
41-50	6,3	5,3	—	7,1	—	4,9	5,1	19,6
51-70	—	—	2,4	—	—	6,6	5,1	6,0
71-100	—	—	—	2,3	—	1,6	2,6	—
101-150	6,3	1,7	7,1	2,3	4,2	3,3	5,1	—
151-200	—	—	4,8	—	4,2	—	—	11,8
201-300	3,1	15,8	2,4	4,6	4,2	6,6	7,7	7,8
301-400	6,2	1,7	2,4	16,4	8,3	—	—	—
401-500	—	—	—	2,3	—	3,3	—	9,8
501-700	3,1	—	2,4	2,3	—	—	—	3,9
701 i więcej	—	5,3	7,1	—	—	—	—	—

Otóż rodzice badanych respondentów odznaczali się małą ruchliwością przestrzenną, gdyż stosunek odpowiedzi „tak” do odpowiedzi „nie” kształtował się jak 1,4:1. Natomiast ruchliwość rodzeństwa była znacznie większa niż rodziców, przy czym największa — siostr młodszych. Otóż stosunek odpowiedzi „tak” do „nie” przy pierwszych siostrach (najstarszych) wynosił 1:3,3, przy pierwszych braciach zaś jak 1:1,5 przy następnych jak 1:1,9.

Związek cech migrantów z częstotliwością i odległością przemieszczeń

Ruchliwość przestrzenna a cechy migrantów

W skład badanej populacji wchodził zarówno migranci, którzy zmienili miejsce zamieszkania po raz pierwszy (stanowili oni 57% badanych), jak i ci, którzy zmienili je po raz kolejny. Otóż 25% badanych zmieniało 2 razy miejsce zamieszkania, 11% zmieniało 3 razy, dalszych 4% — już 4 razy, pozostałych zaś 3% migrowało 5 do 8 razy³. Na tle tego, co powiedziano wcześniej o strukturze badanej populacji, interesuje nas związek cech z częstotliwością przemieszczeń.

Z punktu widzenia płci migrantów zaznaczyła się tendencja do spadku udziału kobiet wraz ze wzrostem liczby przemieszczeń. Udział kobiet (59%) w pierwszym przemieszczeniu był większy niż mężczyzn (53%), w drugim był wyrównany (po 25%), a potem był mniejszy. Jedną z głównych przyczyn po-

³ Ponieważ migrantów zmieniających 5 i więcej razy miejsce zamieszkania było stosunkowo mało, więc połączono ich w jedną grupę. W rezultacie w dalszej części będę rozpatrywał 5 grup migrantów.

Tabela 4. Odległość zamieszkania respondentów od braci

Odległość zamieszkania w km	Struktura % oddalenia zamieszkałych w:							
	miastach			gminach				
	Pruszków	Brwinów	Serock	Serock	Nieporęt	Jabłonna	Skrzeszew	Pomichówek
do 5 km	7,2	14,0	12,8	15,1	6,2	14,4	17,0	24,7
6-10	5,8	10,2	5,0	6,4	10,3	4,9	11,5	14,6
11-20	23,2	8,3	14,9	15,5	1,4	10,6	9,9	8,2
21-30	2,9	19,1	9,2	9,1	11,1	6,8	9,0	8,2
31-40	3,4	3,8	19,2	9,1	9,0	4,5	6,8	9,5
41-50	2,9	2,5	3,5	3,8	6,2	4,5	5,7	10,8
51-70	7,7	3,8	5,7	4,1	6,2	9,8	4,2	10,1
71-100	7,2	2,0	3,5	3,4	9,0	3,8	5,3	4,1
101-150	11,6	8,3	5,7	7,5	8,2	9,1	10,2	1,9
151-200	5,8	3,8	4,2	7,5	6,2	9,8	3,5	5,7
201-300	4,8	7,6	3,5	6,0	6,2	11,5	3,2	4,4
301-400	9,7	8,3	6,4	7,9	4,8	6,8	4,9	2,5
401-500	5,8	4,5	5,0	3,0	11,0	2,3	2,4	—
501-700	1,9	1,9	0,7	1,1	4,2	0,4	0,7	—
701 i więcej	0,6	1,9	0,7	0,5	—	0,8	0,7	—

Tabela 5. Odległość zamieszkania respondentów od sióstr

Odległość zamieszkania sióstr (w km)	Struktura % oddalenia zamieszkałych w:							
	miastach			gminach				
	Pruszków	Brwinów	Serock	Serock	Nieporęt	Jabłonna	Skrzeszew	Pomichówek
do 5 km	7,3	11,2	14,9	11,8	6,8	16,0	14,9	17,1
6-10	7,3	8,4	5,4	11,3	9,9	5,8	13,4	11,6
11-20	24,0	4,9	16,9	13,3	7,4	15,8	11,8	14,4
21-30	1,7	25,8	7,4	10,8	10,5	9,3	12,1	6,2
31-40	0,6	2,8	16,9	9,8	4,9	4,2	5,5	15,0
41-50	4,5	2,8	1,3	4,4	2,5	4,2	3,5	5,5
51-70	5,6	1,4	2,7	2,5	4,3	6,2	5,3	6,2
71-100	4,5	4,2	5,4	7,9	5,5	4,7	6,6	3,4
101-150	8,9	7,7	6,7	6,4	3,1	9,3	7,9	4,1
151-200	3,3	2,8	4,7	2,0	5,5	6,2	2,6	4,1
201-300	13,4	11,2	2,0	6,4	13,0	7,4	8,3	4,8
301-400	6,7	9,8	10,3	5,9	13,6	5,8	4,6	4,8
401-500	9,5	3,5	3,4	4,9	11,2	3,9	3,1	1,4
501-700	1,7	2,8	0,7	1,5	1,8	0,8	0,2	0,7
701 i więcej	1,0	0,7	1,3	1,0	—	0,4	0,2	0,7

wyższej tendencji był zaobserwowany w trakcie prowadzonych badań fakt, że pierwsza migracja związana była przeważnie z zawarciem związku małżeńskiego i przemieszczeniem się raczej żony do męża. Najczęściej przemieszczały się osoby rozwiedzione oraz owdowiałe (tab. 6).

Tabela 6. Stan cywilny (w %) a częstotliwość przemieszczeń

Liczba przemieszczeń	Stan cywilny migrantów (w %)			
	panna kawaler	zamężna żonaty	wdowa wdowiec	rozwiedziona rozwiedziony
1	67,7	56,9	54,2	28,6
2	17,5	26,0	26,2	42,9
3	7,4	12,0	6,1	9,5
4	2,7	4,8	2,4	9,5
5 i więcej	2,7	0,3	1,2	9,5
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0

Można przypuszczać, że większy udział w drugim przemieszczeniu wdów i wdowców, a jeszcze wyraźniej osób rozwiedzionych mógł być związany z utratą współmałżonka.

Istnieje też pewna współzależność pomiędzy ilością przemieszczeń a liczbą osób w rodzinie (tab. 7). Jeśli jest jedna lub dwie osoby w rodzinie, to więcej niż połowa respondentów migrowała przynajmniej 2 razy. Natomiast w przypadku, gdy rodziny liczyły przynajmniej 3 osoby, najczęściej respondenci przemieszczali się tylko raz.

Tabela 7. Stan rodzinny respondentów (w %) a liczba przemieszczeń

Liczba przemieszczeń	Liczba osób w rodzinie respondenta								
	1	2	3	4	5	6	7	8	9 i więcej
1	46,9	48,6	56,0	56,5	58,8	70,0	71,4	76,5	80,0
2	34,6	32,6	25,5	24,4	23,9	17,3	22,9	17,6	20,0
3	8,6	12,0	11,1	12,5	9,5	7,3	2,8	—	—
4	6,2	3,4	4,2	4,0	4,1	3,6	2,9	5,9	—
5 i więcej	3,7	3,4	3,2	2,6	3,7	1,8	—	—	—
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Łatwiej jeszcze doszukać się powiązań między liczbą przemieszczeń a pochodzeniem społecznym respondentów (tab. 8). Otóż migranci pochodzenia inteligenckiego mieli większe skłonności do przemieszczeń wielokrotnych niż inne grupy społeczne. W porównaniu z innymi było wśród nich najmniej ta-

kich, którzy migrowali tylko raz (niecałe 50%). Natomiast gdy chodzi o respondentów pochodzenia chłopskiego czy robotniczo-chłopskiego, to takich, którzy tylko raz zmieniali miejsce stałego pobytu było ok. 60%. Częstotliwość przemieszczeń ludności pochodzenia robotniczego była mniejsza niż pochodzenia inteligentnego, a jednocześnie większa niż pozostałych grup społecznych.

Tabela 8. Pochodzenie społeczne respondentów (w %) a liczba przemieszczeń

Liczba przemieszczeń	Pochodzenie społeczne respondentów				
	robotnicze	robotniczo-chłopskie	chłopskie	inteligentkie	inne
1	54,9	63,7	59,6	49,2	60,0
2	26,2	22,2	25,9	24,6	10,0
3	12,9	10,4	8,2	11,5	15,0
4	3,7	2,2	3,9	6,8	10,0
5 i więcej	2,3	1,5	2,4	7,9	5,0
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Wyraźna zależność występuje pomiędzy poziomem wykształcenia a liczbą przemieszczeń respondentów (tab. 8a). Podobną częstotliwością przemieszczeń odznaczają się osoby z wykształceniem zawodowym i niższym (niepełnym podstawowym, podstawowym) oraz średnim ogólnym. Blisko 2/3 tych osób przeniosło się raz, a odsetek tych, którzy przemieścili się więcej niż 2 razy, wynosił nieco powyżej 10%. Większą częstotliwością przemieszczeń odznaczały się osoby z wykształceniem średnim zawodowym, a jeszcze większą — z wykształceniem określanym jako niepełne wyższe (szkoła pomaturalna, nie ukończone studia). Natomiast zdecydowanie największą ruchliwością przestrzenną odznaczały się osoby z wyższym wykształceniem. Odsetek przenoszących się tylko raz nieco przekraczał 21%, a udział migrujących 4 i więcej razy wynosił 26,4% całej grupy. Blisko połowa lekarzy i wojskowych zmieniała przynajmniej 4 razy miejsce zamieszkania. Ogólnie można stwierdzić, że im wyższy był poziom wykształcenia ludności, tym częściej zmieniała ona miejsce stałego pobytu⁴.

Z poziomem wykształcenia wiąże się ściśle posiadanie bądź nieposiadanie określonego zawodu, co ma też istotny wpływ na częstotliwość przemieszczeń. Najmniejszą częstotliwością przemieszczeń odznaczali się respondenci bez wyuczonego zawodu, pracownicy fizyczni zatrudnieni w usługach, rolnicy oraz pracownicy umysłowi niżsi (tab. 9). Nieco częściej zmieniali miejsce zamieszka-

⁴ Do takich samych wniosków doszedł A. Ochocki, *Migracje osób z wyższym wykształceniem*, Międzynarodowe Seminarium zorganizowane przez Instytut Gospodarstwa Społecznego SGH (dawna SGPiS), GUS i Koszaliński Ośrodek Naukowo-Badawczy, pt. „Narodowy Spis Powszechny 1978 jako źródło informacji o migracjach ludności w Polsce”, Kołobrzeg 5-7.10.1978, wydanie GUS, Warszawa 1980.

Tabela 8a. Poziom wykształcenia respondentów (w %) a liczba przemieszczeń

Liczba przemieszczeń	Wykształcenie respondentów						
	brak lub niepełne podstawowe	podstawowe	zawodowe	średnie ogólne	średnie zawodowe	niepełne wyższe	wyższe
1	63,7	63,0	64,9	66,3	53,4	35,2	21,3
2	25,8	24,6	23,9	22,9	28,0	28,2	27,3
3	8,1	8,4	9,4	7,2	9,1	21,1	25,3
4	1,6	2,5	1,8	1,2	4,6	5,6	17,7
5 i więcej	0,8	1,5	0,5	2,4	4,9	9,9	8,7
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

nia pracownicy fizyczni z kwalifikacjami zawodowymi oraz rzemieślnicy. Natomiast największą częstotliwością przemieszczeń odznaczali się pracownicy umysłowi wyżsi, czyli osoby z wyższym wykształceniem (jest to szczególnie widoczne wśród lekarzy). Jeśli chodzi o nauczycieli, to blisko 20% migrowało więcej niż 3 razy. Częstotliwość ich przemieszczeń była więc wyższa niż np. pielęgniarek czy kierowców.

Odległość przemieszczeń a cechy migrantów

Istnieje pewna zależność między wiekiem, wykształceniem, pochodzeniem respondentów a odległością przemieszczeń. Osoby najstarsze, które przekroczyły 60. rok życia, przenieśli się do miejsc zamieszkania z większych odległości niż młodszy respondenci (tab. 10). Natomiast wśród najmłodszych respondentów (16-19 lat) nastąpił wyraźny podział na dwie grupy: przeszło połowa przeniosła się na krótkie odległości (do 30 km) i część na duże, migrując razem z rodzicami. Wśród pozostałych migrantów sytuacja była mało zróżnicowana.

Istotny wpływ na odległość przemieszczeń ma pochodzenie społeczne respondentów (tab. 8). Otóż ludność pochodzenia inteligenckiego przemieszczała się na znacznie dłuższe odległości niż pozostali. Na krótkie odległości przeniosło się tylko 37% ogółu ludności pochodzenia inteligenckiego, a więc znacznie mniej niż pochodzenia nieinteligentnego. Z kolei w przemieszczeniach na duże i bardzo duże odległości (powyżej 100 km) odsetek respondentów pochodzenia inteligenckiego był dwukrotnie większy niż pozostałych. Ludność pochodzenia robotniczego przenosiła się na nieco inne odległości niż ludność pochodzenia chłopskiego i robotniczo-chłopskiego. Okazuje się więc, że respondenci pochodzenia inteligenckiego przemieszczali się nie tylko częściej niż pozostali, ale również pokonywali przy tym znacznie większe odległości.

Tabela 9. Zawód respondentów a częstotliwość przemieszczeń

Liczba przemieszczeń	Zawód respondentów												
	ekonomiści	nauczyciele	pielęgniarki	oficerowie, milicja	kierowcy	pracownicy umysłowi niżsi	pracownicy umysłowi wyżsi	lekarze	rzemieślnicy	pracownicy fizyczni z kwalifikacjami	pracownicy fizyczni usług	rolnicy	brak wyuczonego zawodu
1	62,9	30,7	33,4	25,0	40,6	61,2	24,1	7,1	50,0	56,4	65,4	64,8	65,4
2	2,8	29,5	33,3	33,4	35,1	25,4	31,3	14,3	30,0	25,1	22,2	23,9	24,8
3	22,9	20,5	19,0	25,0	21,6	9,0	25,3	21,4	15,0	10,6	8,6	6,8	6,5
4	4,3	13,6	9,5	8,3	2,7	3,0	14,0	21,4	5,0	3,5	1,9	1,2	2,3
5 i więcej	7,1	5,7	4,8	8,3	—	1,4	4,8	35,8	—	4,2	1,9	3,3	1,0
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tabela 10. Wiek respondentów a odległość przemieszczeń

Odległość przemieszczeń	Wiek respondentów									
	16-19	20-24	25-34	35-44	45-54	55-59	60-64	65-69	70 i więcej	
krótka (do 30 km)	52,1	57,0	55,3	55,3	60,2	55,9	46,0	41,0	32,0	
średnia (31-100 km)	12,5	18,9	20,3	23,4	14,0	19,1	20,7	19,7	19,1	
duża (101-500 km)	35,4	22,6	24,0	20,5	24,0	20,6	30,1	37,7	46,8	
bardzo duża (powyżej 500 km)	—	1,5	0,4	0,8	1,8	4,4	3,2	1,6	2,1	
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	

Z przeprowadzonych badań wynika, że występują duże różnice odległości przemieszczeń w podziale na zawody (tab. 12). Najdłuższe odległości pokonywali oficerowie i milicjanci (50% przeniosło się dalej niż 100 km), a następnie lekarze, pracownicy umysłowi wyżsi i pracownicy umysłowi na kierowniczych stanowiskach. O ile jednak na krótkie odległości przemieściło się tylko 12,5% oficerów i milicjantów, to innych pracowników, legitymujących się najczęściej dyplomem ukończenia studiów, ok. 4,5%.

Tabela 11. Poziom wykształcenia respondentów a odległość przemieszczeń (w %)

Odległość	Wykształcenie respondentów						
	brak lub niepełne podstawowe	podstawowe	zawodowe	średnie ogólne	średnie zawodowe	niepełne wyższe	wyższe
krótka	53,2	60,7	58,6	53,6	46,3	57,7	42,7
średnia	16,6	22,2	18,0	12,0	23,0	12,6	16,7
duża	27,2	15,6	22,9	33,3	30,1	28,3	39,3
bardzo duża	3,0	1,5	0,5	1,1	0,6	1,4	1,3
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Na znaczne odległości przemieszczały się również osoby, będące w chwili przeprowadzenia badań na emeryturze. Jeśli chodzi o pracowników umysłowych niższych, to przenosili się oni na znacznie krótsze odległości niż pracownicy umysłowi wyżsi i pokonywali zbliżone odległości, jak ekonomiści czy kierowcy. Z kolei połowa rolników i 2/3 ich żon przemieściła się na krótkie odległości. Duże odległości (powyżej 100 km) pokonał dwukrotnie większy odsetek rolników aniżeli ich żon. Oznacza to, że mężczyźni gospodarujący na roli przemieszczali się na dłuższe odległości od kobiet. Gospodynie domowe (żony nierolników) migrowały na dalsze odległości niż żony rolników. Pracownicy fizyczni przemieszczali się w zasadzie na krótsze odległości niż rolnicy indywidualni, przy czym posiadający kwalifikacje zawodowe nie migrowali tak daleko, jak pracownicy fizyczni usług czy pracownicy bez kwalifikacji zawodowych. Na podstawie powyższych uwag można stwierdzić, że zdobycie wyższego wykształcenia wpływa na dalekie przemieszczenia (tab. 11).

Podsumowanie

Z przedstawionej analizy materiałów uzyskanych w trakcie badań ankietowych wynikają ogólne wnioski.

Do wszystkich badanych miast i większości gmin ludność przybywała z krótkich odległości (od 30 km), tylko do gmin sąsiadujących z Warszawą i o rozwiniętych funkcjach ponadlokalnych (przykład gminy Nieporęt) przybywało więcej ludności z odległości średnich (31-100 km) i dużych. Powyższa uwaga dotyczy także tych miast, które mają wszechstronnie rozwiniętą bazę ekonomiczną (przykład Pruszkowa).

Najbliżej respondentów zamieszkiwały dzieci (z pominięciem mieszkających razem z rodzicami), dalej zamieszkiwali rodzice, a najdalej — siostry i bracia. Dane te świadczą o rozbieżnych kierunkach migracji rodzeństwa.

Najdalej od rodziców zamieszkiwali respondenci z gmin przymiejskich i o funkcjach ponadlokalnych. Dotyczy to także miast.

Najbliżej rodziców zamieszkiwały dzieci respondentów z gmin sąsiadujących z Warszawą oraz miast położonych bliżej Warszawy.

Najdalej od braci i siostr mieszkali respondenci z gmin leżących blisko Warszawy oraz miast satelitarnych i o funkcjach nierolniczych.

Z ogółu osób badanych więcej niż połowa zmieniła tylko raz miejsce zamieszkania, co czwarta zmieniała je 2 razy, a co dziesiąta — 3 razy.

Częstotliwość przemieszczeń kobiet w strefie podmiejskiej była niższa niż mężczyzn, wyższa była częstotliwość przemieszczeń osób rozwiedzionych oraz owdowiałych, a najniższa panien i kawalerów.

Częściej przenosiły się rodziny mniej liczne.

Większą ruchliwością przestrzenną charakteryzowali się migranci pochodzenia inteligenckiego, a najmniejszą — chłopskiego.

Pod względem wykształcenia największą ruchliwością charakteryzowały się osoby z wykształceniem wyższym, następnie pomaturalnym i niepełnym wyższym, a najmniejszą — z wykształceniem średnim ogólnokształcącym, podstawowym i zawodowym. Stąd też osoby wykonujące zawody nie wymagające kwalifikacji oraz rolnicy i osoby pracujące w usługach, odznaczali się najniższą ruchliwością przestrzenną, a pracownicy umysłowi wyżsi, nauczyciele, oficerowie charakteryzowali się największą częstotliwością zmian miejsca zamieszkania.

Na większe odległości przemieszczali się respondenci pochodzenia inteligenckiego i osoby z wyższym wykształceniem, na mniejsze odległości — chłopskiego i ludność z wykształceniem podstawowym lub niepełnym podstawowym.

Odległość przemieszczeń rosła w zasadzie wraz z wiekiem respondentów.